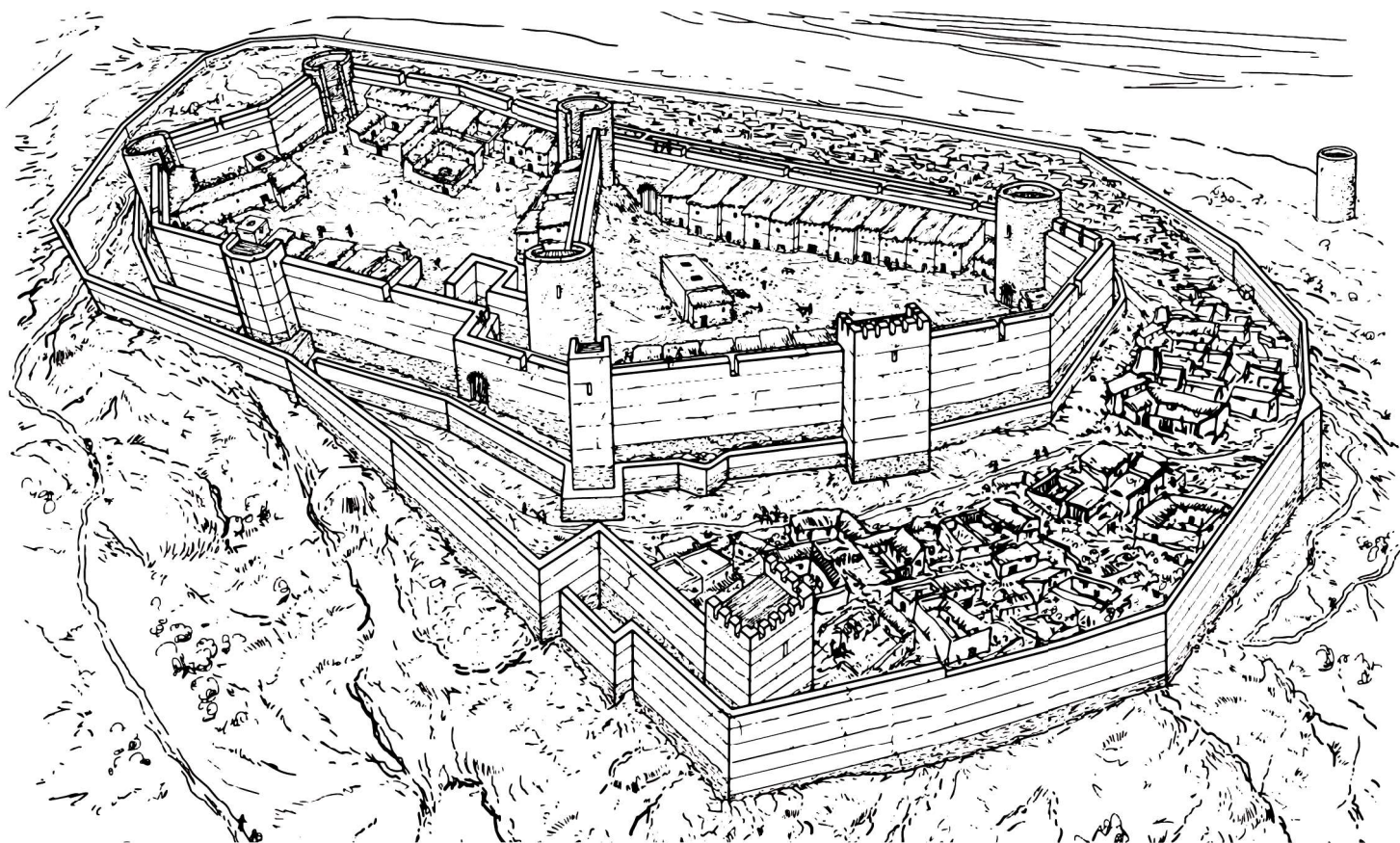

El Castell Vell de Castelló de la Plana

Recuperant el patrimoni, reconstruint la història

Ajuntament de Castelló de la Plana
2018

© dels textos e imatges: autors

Edita: Ajuntament de Castelló

Dipòsit legal: CS 546-2018

ISBN: 978-84-16155-47-7

Disseny: Pablo García Borja

Maquetació: Agustí Zacarés Romaguera

Impressió: Pascual Mercé

EL CASTELL VELL DE CASTELLÓ

**Recuperant el patrimoni,
reconstruint la història**

**Pablo García Borja i Joan Enric Palmer Broch
(Editors científics)**

AJUNTAMENT DE CASTELLÓ

2018

Autors

Ferran Arasa i Gil
Universitat de València.

Rafael Azuar Ruiz
MARQ. Museu Arqueològic d'Alacant

Fermín Font Mezquita
Arquitecte tècnic

Pablo García Borja
Universidad Nacional de Educación a Distancia

Ignacio Gil-Mascarell Boscà
Arquitecte

Alejandra Mañá Aguilar
Arquitecte tècnica

Camilla Mileto
Universitat Politècnica de València

Àlvar Monferrer i Monfort
Universitat de Barcelona

Joan Enric Palmer Borch
Arqueòleg

Fernando Vegas López-Manzanares
Universitat Politècnica de València

Sergi Selma Castell
Universitat Jaume I de Castelló

ÍNDEX

PREFACI	21
CASTELLS DEL XARQ AL-ÀNDALUS: EVOLUCIÓ TIPOLÒGICA I FUNCIONALITAT Rafael Azuar Ruiz	23
EL CASTELL DE LA MAGDALENA. UNA VISIÓ DES DE LA HISTORIOGRAFIA Ferran Arasa i Gil	43
EL PLA DIRECTOR DEL CASTELL VELL. ANTECEDENTS I EXECUCIÓ Ignacio Gil-Mascerell Boscà	61
LA RECERCA ARQUEOLÒGICA AL CASTELL VELL Joan Enric Palmer Broch i Pablo García Borja	75
LA TÀPIA EN LA PENÍNSULA IBÈRICA: TÈCNiques CONSTRUCTIVES I RESTAURACIÓ Camila Mileto i Fernando Vegas López-Manzanares	103
LA TÈCNICA DE LA TÀPIA EN EL CASTELL VELL Fermín Font Mezquita i Alejandra Mañá Aguilar	117
APROXIMACIÓ ALS SÍMBOLS DE L'ENTORN DEL CASTELL VELL Àlvar Monferrer i Monfort	131
DIDÀCTICA I PATRIMONI: APROPAR EL CASTELL VELL A ESCOLARS Sergi Selma Castell	151
BIBLIOGRAFIA	169

DIDÀCTICA I PATRIMONI: APROPAR EL CASTELL VELL A ESCOLARS

Sergi Selma Castell

El Castell Vell o Castell de la Magdalena és un element singular i destacat del patrimoni històric del municipi de Castelló de la Plana, que disposa de la màxima protecció com a Bé d'Interés Cultural. De la importància patrimonial del Castell Vell es parla abastament en altres capítols d'esta obra, i ens pertoca a nosaltres fer visible i destacar la potencialitat que este element té com a recurs didàctic i eina de treball en els processos d'ensenyament i aprenentatge a l'educació formal, no formal i informal.

No es tracta ací d'incidir en el Castell Vell com el gran referent que és en la història i les tradicions de la població castellonenca, ni tampoc en el seu caràcter vertebrador d'un esdeveniment local que

tenen la singularitat de ser fundacionals i no patronals. El nostre objectiu es mostrar com es pot treballar el Castell Vell, amb el Castell Vell i des del Castell Vell mitjançant l'educació patrimonial, tot afrontant els aspectes singulars de les Ciències Socials però també d'altres més genèrics i transversals que afecten diverses àrees de coneixement que participen del programa formatiu curricular. Treballar l'educació patrimonial permet afrontar propostes interdisciplinars més àmplies i interessants que afavoreixen un aprenentatge significatiu i participatiu.

En esta ocasió, el Castell Vell no és tant el protagonista de la història que permet contar (figura 1), com sí el palimpsest on trobar i poder llegir un procés històric

Figura 1. El Castell Vell en gener de 2018.

concret, l'esdevenir de les societats que s'han succeït al llarg dels segles, amb les seues pervivències però també els seus canvis, amb continuïtats i ruptures, que tot plegat resulten bàsiques per treballar la noció de temps, del seu pas i, per tant, resulta molt útil per afrontar el temps històric als cicles de primària i millorar la seua comprensió a l'ESO i el Batxillerat. I, a més

a més, l'educació patrimonial ens permet apropar-nos, no tant al protagonista físic, al castell, com sí a l'humà, és a dir, a les persones que li donaren una forma concreta o a aquelles altres que el modificaren o transformaren, perquè totes estes accions són el reflex de les formes diverses d'interactuar amb l'entorn que tenen societats o cultures diferents al llarg del temps.

Figura 2. Excavacions arqueològiques a l'alcassaba del Castell Vell. Any 2015.

Els estudis més recents que s'estan duent al castell aporten dades noves i singulars sobre la història de l'emplaçament. No debades, la imatge que ofereix hui el castell i la que oferirà en els propers anys és radicalment diferent d'aquella visió que tothom guarda encara al seu subconscient, perquè és fruit de molts i molts anys de veure'l de la mateixa forma. Aprofitem ara i, si comença a canviar la perspectiva visual del castell arran dels treballs arqueològics

i de restauració (figura 2), canviem també la forma d'afrontar el seu coneixement, estudi i difusió. Canviem, doncs, la forma d'apropar-nos al Castell Vell.

El concepte de patrimoni i l'educació patrimonial

El concepte de patrimoni fa referència directa a les nocions de filiació i identitat de

qualsevol persona i col·lectivitat. De fet, tal com ja apuntaren Ballart i Juan (2008), la idea del patrimoni com a llegat comú permet connectar les generacions del passat amb el present i ens fa valorar que volem transmetre en el futur. Ara volem, però, destacar dues idees que fan del patrimoni cultural un agent amb un significatiu i potencial valor educatiu, i de l'educació patrimonial com la fórmula o la ferramenta més adient per dur-ho a la pràctica. Així doncs:

-El patrimoni cultural és un espai on poder aprendre a valorar i conèixer la identitat d'una persona i d'un col·lectiu, d'una societat, d'una cultura.

-I el patrimoni cultural, més que un recurs per conèixer el passat i construir la Història, és la història evidenciada o viscuda.

En el primer cas, val a dir que les persones no interactuem amb el nostre entorn de forma aïllada, sinó com a membres d'un col·lectiu i, això, cal començar a aprendre-ho també, perquè les respostes que podem donar o que s'espera que donem en el futur com a ciutadania crítica són respostes que tenen a veure amb l'esdevenir de la nostra societat. Per a ajudar-nos a tenir una identitat, saber on estem, perquè, com, de quina manera, és fonamental el patrimoni. Ho és, en definitiva, per poder reflexionar i crear un pensament social en l'alumnat.

A més, en un món cada vegada més globalitzat, el patrimoni aporta un element distintiu i diferenciador que pot esdevenir un focus d'interés i atracció (justament per allò que té de diferent i singular) i convertir-se en un punt de trobada de persones, societats i cultures. No s'ha d'oblidar que la relació Patrimoni/Societat és una construcció social i, per tant, les persones són lliures d'acceptar o rebutjar tot o part del patrimoni heretat. En conseqüència cal fer una passa més enllà, cal aconseguir que el patrimoni siga reconegut i identificat per la gent, que hi haja una voluntat real d'heretar-lo. Fontal (2012) ho sintetitzava dient que l'essència del patrimoni és, més aviat, les relacions que les persones estableixen amb els objectes i els costums. I planteja que, de la mateixa manera que els infants des de ben aviat estableixen unes relacions sobre determinats objectes als quals atribueixen uns valors concrets per diferents motius (i que una vegada feta la selecció i valoració duen a terme accions sobre ells de propietat, custòdia, conservació, cura o transmissió entre d'altres), s'establirien accions semblants en relació al patrimoni si este formés part de la seua educació.

Respecte a la segona idea, cal incidir en el fet que el patrimoni no és tant sols un llegat sinó el resultat d'unes històries viscudes. Les restes del Castell Vell, per exemple, no són solament unes parets millor o pitjor

conservades, més aviat es tracta del reflex d'un moment, d'una història viscuda amb alts i baixos per part d'una societat. Des d'esta perspectiva el valor del patrimoni canvia perquè es fa presents les persones i les seues històries, allò que al remat pot resultar el més interessant de la visita. No oblidem que la importància del patrimoni no radica en el fet d'incorporar al discurs històric nous elements d'estudi, sinó en fer visible i incorporar la gent que fou partícip de l'esdevenir històric d'un lloc concret en un moment determinat del passat (Selma, 2015).

Es pot arribar a fer una visita molt tècnica del castell (figura 3), molt farcida d'informació precisa, però la pregunta continuarà sent la mateixa, què en treu la gent al final? Hem de tindre la capacitat de generar un sentiment volgut, una percepció que allò és propi, que té un significat i que en forma part de la seua història. En cas contrari es farà una visita rutinària i, molt probablement, una vegada feta no es tornarà mai més. La forma d'afrontar el treball amb el patrimoni canvia si es fa des de la perspectiva de les restes materials tal qual són, o si es fa des de les històries viscudes i reflectides a cadascun dels indrets i racons que configuren les restes, i les quals cal anar descobrint. El patrimoni conté missatges de les cultures del passat, explica coses dels moments històrics que visqué i ho fa d'una forma objectiva. La història evidenciada a

Figura 3. Visita guiada al Castell Vell a l'any 2016.

les restes és allò que ens queda a l'actualitat del passat i això fa que la seua pèrdua siga veritablement irreparable.

Del Castell Vell es pot parlar des de camps molt específics i tècnics (i esta obra n'és un exemple). Es pot afrontar el Castell des de les fonts escrites, la història, l'arqueologia, l'arquitectura (figura 4) o la pròpia restauració per dir-ne alguns exemples. Però totes estes vies d'aproximació generen uns coneixements excessivament tècnics que després cal processar per dur-los a les aules dels diferents nivells educatius. L'educació patrimonial és la que ens permet afrontar un coneixement significatiu del patrimoni cultural i de la seua didàctica específica.

No oblidem, però, que parlar de la didàctica del patrimoni obliga a fer patents

Figura 4. Model a escala de com es construïa la tàpia del Castell Vell.

algunes de les dificultats i dels obstacles inherents que l'acompanyen. En primer lloc, estan aquelles vinculades al valor social que, encara hui i de forma generalitzada, és atribuït al patrimoni i que es poden sintetitzar ací en els punts següents:

-La nostra societat atribueix un valor rellevant al patrimoni quan encara el vincula, de forma sistemàtica i majoritària, als

elements que tenen un caràcter monumental, artístic o simbòlic. Sembla que parlar del castell haja de ser només parlar de les seues muralles i torres, sense ser-ne conscients de tot allò que hi ha dins i fora també del propi castell. Elements que tenen una relació directa amb ell, que sovint són o constitueixen la seua raó de ser, i que malauradament passen molt desapercebuts.

-Sovint hi plana una consideració elitista sobre qui en pot parlar del patrimoni, que sembla reservat només a especialistes i investigadors. I és cert que estes persones han de proporcionar les dades bàsiques i científiques del coneixement, però després cal processar-lo i adaptar-lo a les diferents aules mitjançant els recursos i les metodologies didàctiques adients a cada nivell.

-El patrimoni cultural s'ha anat obrint i fent accessible de forma progressiva a un públic més general i massiu però, de vegades, quan s'intenta explicar-lo d'una forma superficial es cau en el parany dels tòpics i els estereotips. Uns estereotips que sovint deixen de banda les singularitats dels elements patrimonials visitats i ens ofereixen justament el contrari de poder viure una experiència única.

D'altra banda hi ha les dificultats inherents a la implementació d'un treball sobre el patrimoni a les aules que té a veure amb un problema logístic afegit. El patrimoni

és a fora del centre i, per tant, hi ha la necessitat de programar i fer eixides amb tot l'esforç addicional que això comporta de planificació. I cal parlar també d'aquells obstacles vinculats justament a la formació de docents en didàctica del patrimoni, perquè el seu ús puga esdevenir realment útil. Uns coneixements específics que no es contemplen a la formació inicial, no hi figuren enlloc del currículum, ni tampoc a la formació permanent posterior, on es troben a faltar visions i perspectives integradores que superen les explicacions especialitzades d'aquelles disciplines que poden intervenir en el patrimoni.

El patrimoni històric i cultural, i de forma més precisa alguns dels seus elements patrimonials més rellevants, s'ha anat incorporant poc a poc, en els darrers anys, a l'àmbit educatiu, amb molta més voluntat per part dels docents que no pas amb directrius curriculars clares. I, en conseqüència, ens assalta un dubte i una pregunta, a saber, de quina forma s'ha anat introduint.

Sovint els elements singulars del patrimoni han esdevingut els substituïts perfectes d'imatges o il·lustracions de llibres o materials que s'utilitzaven a l'aula, amb una voluntat d'innovar en les metodologies d'apropar els coneixements històrics a l'alumnat. I amb la intencionalitat d'apropar els testimonis de la història al

seu aprenentatge i generar una empatia que facilités la seua comprensió. S'ha fet un ús del patrimoni que, en el millor dels casos, comportava la realització d'una visita al lloc. La pregunta a fer-se, en este procés i actitud d'innovació didàctica, és si es pot anar més enllà, si realment s'està utilitzant totes les potencialitats, tota la capacitat explicativa que té el patrimoni. I creiem que sí, que es pot avançar més si es plantejés l'educació patrimonial com un eix vertebrador dels continguts curriculars dins de l'aula, ja que això permet canviar la seua percepció. El patrimoni ja no és un element recurrent, sinó l'element a partir del qual s'articulen i estructuren els continguts a dominar, les destreses i les habilitats a adquirir i les competències a assolir de qualsevol projecte formatiu.

I, finalment, un últim apunt per diferenciar la didàctica de la divulgació i, per tant, les formes i les maneres diferenciades com cal afrontar el Castell Vell en cada cas. La divulgació del Castell Vell és una cosa i la didàctica del Castell Vell una altra diferent. La primera d'elles consisteix a interpretar i popularitzar el coneixement que es té del conjunt arqueològic i arquitectònic. Es tracta de fer arribar este coneixement a un públic més general, sovint fora dels àmbits acadèmics o formatius i, majoritàriament, sense cap intencionalitat d'aprenentatge concreta. Per contra, la didàctica està

Figura 5. Centre d'interpretació del Castell Vell.

centrada en el procés d'ensenyament i aprenentatge, i vetlla per les metodologies i els recursos pràctics que es posen al servei del referit procés. La didàctica es mou, doncs, en els àmbits educatius i formatius i té com a referents les directrius pedagògiques.

I la didàctica del patrimoni permet apostar per uns models actius per tal d'aconseguir la comprensió mitjançant la interactuació, l'experimentació i el descobriment. La investigació de l'alumnat esdevé la forma d'aprenentatge directe. Així, doncs, dissenyar un recorregut didàctic o un de divulgació/aproximació al castell

són coses ben diferents. Ja es van donant a conèixer recorreguts al castell, alguns d'estos de molt interessants que tenen al darrere alguna cosa més que explicar el jaciment (Gómez, 2016), i cal ara aprofundir en els materials que configuraran el centre d'interpretació del castell que s'està construint a la vora (figura 5). La divulgació pot fer gaudir de l'espai del castell, la didàctica pot permetre sentir i estimar el castell i tot allò que l'acompanya com un bé propi que cal preservar i llegar. La divulgació ens fa visitants, la didàctica ens pot fer participants i protagonistes (figura 6).

Els objectius d'una didàctica del patrimoni

El patrimoni és la història materialitzada i el seu estudi i comprensió obre les portes del passat. Apropar el patrimoni a la ciutadania, amb una proposta didàctica oportuna, obliga a repassar tot un seguit d'aspectes diversos que cal contemplar en la seua elaboració (figura 7). Així doncs, una didàctica del patrimoni ha de posar de relleu que:

-L'objectiu o la finalitat d'esta didàctica no pot ser només el coneixement directe de l'element patrimonial, com si este fos un recurs addicional que ara se'ns explica de forma diferent, però al qual no s'interroga de cap manera.

-Esta didàctica ha de facilitar la comprensió de les societats històriques. És a dir, s'ha de veure l'element patrimonial i comprendre quina gent el va construir i perquè, així com també la societat de la qual en formava part. No hem d'oblidar però que, sovint, estem parlant d'elements patrimonials que tenen una trajectòria funcional al llarg de la història, sobre els quals s'han succeït diferents cultures en la seua ocupació. Cultures i pobles que han deixat la seua petjada. La didàctica específica del patrimoni ha de permetre identificar i comprendre cadascuna d'estes societats històriques.

-Una didàctica que ha de servir per a aprendre continguts, destreses i valors. Però la didàctica del patrimoni permet

Figura 6. Activitats didàctiques escolars a l'emplaçament del Castell Vell.

Figura 7. Activitats dramatitzades per a escolars al Castell Vell.

anar més enllà de l'estricta coneixement de continguts i ens serveix per treballar múltiples aspectes del procés d'aprenentatge i de formació com a individus i com a membres d'una societat concreta. Una didàctica que permet treballar de forma directa la racionalitat del nostre pensament i, alhora, avançar i endinsar-se en els seus nivells crítics i creatius.

-Una didàctica que permet el contacte directe de l'alumnat amb els elements patrimonials. De poc serveix que es restauren o restitueixin béns del patrimoni cultural si després no es poden utilitzar i tocar. Un castell restaurat, per exemple, no és una peça de museu dins d'una vitrina que no es pot tocar. La didàctica del patrimoni canvia la percepció i la relació de l'espectador amb les peces o els elements patrimonials. El valor d'estes mostres del patrimoni no els ve donat pel fet de ser inaccessibles, sinó tot el contrari, perquè són viscudes i estimades per la gent que protagonitza la seua visita.

-El patrimoni és de tothom i, en conseqüència, ha de ser utilitzat per generar sentiment de pertinença i produir experiències viscudes que puguen aconseguir reforçar la nostra valoració del patrimoni.

-La didàctica del patrimoni ha de contemplar el desenvolupament d'activitats que generen implicació efectiva (a més d'afectiva com ja s'ha assenyalat abans) i

que estiguen contextualitzades. Les activitats que es proposa fer a l'alumnat i amb l'alumnat del centres escolars és millor fer-les en el mateix emplaçament del bé, o en el seu entorn més immediat, per que tinguen així una relació directa amb els elements i les experiències que s'han de viure. És a dir, interroguem l'alumnat sobre coses concretes i tangibles que puguen ser visibles i contrastades en el lloc. El repte d'interpel·lar el bé patrimonial es trobarà, doncs, en el disseny de l'activitat que es proposa fer; en les preguntes o qüestions que es plantegen i que s'han de poder resoldre en el propi indret. Activitats, per tant, que obliguen a fer servir o centrar l'atenció en els elements o espais patrimonials recuperats. Les activitats contextualitzades tenen a veure amb els usos, les funcions, les formes, els materials, ... i tants altres aspectes que caracteritzen els espais a utilitzar.

-Quan es tracta de forma didàctica el patrimoni es multipliquen les seues possibilitats explicatives o informatives. Sovint es comet l'error de voler saber tot allò possible sobre qualsevol element patrimonial en una sola visita. Per què? Ens hauríem de preguntar. Què ens empeny a voler consumir un bé patrimonial tot d'un sol cop? Ja s'ha comentat adés que visitar no és sinònim necessàriament de gaudir. Viure l'espai patrimonial requereix d'una actitud d'empatia cap al mateix. En conseqüència,

el nostre repte no pot ser conèixer tot sobre un element del patrimoni i programar una visita que incloga tots i cadascun dels seus possibles racons. Més aviat el contrari, caldria explorar, comprendre, viure una experiència i acabar gaudint de la visita. Per tant, és possible que amb una part, una minúscula part en tinguérem suficient per a una visita i que, en una altra ocasió, es pogués conèixer una altra part del bé o l'espai patrimonial i així viure una nova experiència.

–Cal l'ús d'una metodologia activa i participativa que comporta una clara implicació de l'alumnat. I és més, en l'avaluació posterior que es vulga fer d'esta no té massa sentit oferir qüestionaris amb respostes ja elaborades sobre les quals cal triar-ne alguna. Més aviat al contrari, cal deixar que l'alumnat imagine i treballe la capacitat de donar respostes pròpies i, encara més, que pugue arribar a formular les seues pròpies preguntes sobre qualsevol aspecte del lloc. Tot plegat són inquietuds, referents i punts de vista i observació de l'element patrimonial ben diferents, amb aportacions diverses que enriqueixen el procés d'aprenentatge mutu.

–Una didàctica que ha de generar posicionaments d'empatia per part de l'alumnat i li ha de permetre posar-se a la pell i viure les experiències que visqué la gent del moment. És a dir, intentar acabar

coneixent la rutina del dia a dia, com era i es desenvolupava la vida quotidiana en un espai o element patrimonial concret per tal d'entendre'l i comprendre'l.

–Treballar la didàctica del patrimoni permet ser alguna cosa més que un simple espectador del bé patrimonial. Més que visitar el lloc, allò que es pretén és viure el lloc, sentir-se protagonista de la història o les històries que ens pot contar. I, en conseqüència, permet aconseguir una experiència vivencial del lloc, que és única, personal i intransferible.

–La didàctica del patrimoni permet apropar-se a la comprensió de la societat multicultural mitjançant el coneixement del patrimoni local. El seu ús ajuda a comprendre la societat actual com el resultat d'un procés històric que, en reconèixer les diferents aportacions culturals, testimonia la interactuació de les societats sobre un mateix espai o bé patrimonial (Selma, 2016).

Per una didàctica del Castell Vell

El treball amb un bé tan singular i potent del patrimoni local té com a objectiu posar de relleu el valor didàctic dels castells com a elements que aglutinen el discurs històric i esdevenen un eix capaç d'estructurar els continguts en el procés d'ensenyament

Figura 8. Icona de castell en un taulell del segle XV.

i aprenentatge, tot aprofitant la seua capacitat per motivar i evocar processos del passat en l'alumnat, en la línia ja apuntada per altres treballs (Cuenca, 2007). El castell es pot estudiar des de múltiples punts de vista, i tots ells fan referència a diversos continguts que poden esdevenir rellevants a l'hora de treballar les ciències socials. L'objectiu principal d'estudi no pot ser el castell com a edificació solament. Este ha de ser l'excusa per parlar d'altres aspectes més amplis i globals, doncs es tracta d'un referent privilegiat del territori i del poblament. Centrar l'atenció només en el monument pot fer oblidar la raó de ser del propi castell.

Un treball didàctic sobre el castell i amb el castell ha de permetre interrogar-lo com a testimoni directe de la història i dels esdeveniments que protagonitzaren les diferents societats que el construïren, usaren, transformaren o destruïren. Una didàctica que ajude a veure i detectar on estan les continuïtats, quins són els canvis i on es troben les ruptures i, en conseqüència, permet interrogar sobre el per què es produeixen aquelles i quina societat les duu a terme. Es pot treballar així la temporalitat i, en funció d'allò que interessa en un moment o altre, fer anàlisis senzilles o complexes, anar del concret a l'abstracte, d'allò proper al més llunyà i fer recorreguts sincrònics o diacrònics sobre el castell.

La didàctica del Castell Vell té com a ferramenta principal de treball un conjunt singular de restes arqueològiques, i ha de procurar crear l'entorn adient per generar un aprenentatge significatiu que permeta construir coneixements, adquirir competències bàsiques i desenvolupar valors cívic i socials respecte del patrimoni. Coincidim amb Ripollés i Fortea (2004) que cal confrontar el públic amb les restes patrimonials tot dotant-lo de les eines adients per a interpretar-les i comprendre-les. Una didàctica que permet obtenir una experiència vivencial i establir una comunicació entre els missatges que aporten les restes arqueològiques i la descodificació que

fa la gent que les visita en promoure que reflexionen, contrasten i, fins i tot, elaboren hipòtesis. És a dir, que participen del mètode per fer història. Una proposta didàctica sobre el Castell Vell per a escolars hauria de contemplar aspectes de treball concrets i diversos que, tots plegats, conduïren a assolir un major grau de comprensió, conscienciació i estima per un bé tant significatiu del patrimoni cultural. Una proposta didàctica participativa que es plantegés abastir alguns objectius com els següents:

a) Corregir icones estereotipades. El Castell Vell existeix en tant que hi ha uns precedents. L'ús d'icones i estereotips ens allunya de la realitat que tenim al davant i es desaprofita la informació històrica que proporciona el mateix jaciment. Les històries són paral·leles i es produeixen en àmbits geogràfics diversos, cosa que pot conduir a singularitats i característiques pròpies i a cronologies dels fets diferenciades. Cal trencar els estereotips i parlar de les coses que hi són al castell, i que sovint passen desapercibudes si no es posen en valor (figura 8).

b) Relacionar els models de castells amb els tipus de societats. La presència de castells que dibuixen línies horitzontals en el paisatge, front a d'altres posteriors on predomina la verticalitat, que disposen de grans recintes i estan estructurats en parts

Figura 9. Estructures del castell que han canviat d'ús.

que tenen usos diferenciats, són indicatius de models de societats que s'organitzen de formes diverses (figura 9). A més, hi ha la denominació dels llocs, els espais i les coses pel seu nom original, amb un significat concret, que permet observar l'existència de llengües diferents i conceptes que no sempre són homologables en cultures diverses.

c) Discernir les funcions, el significat i l'evolució del castell. El castell és l'excusa per parlar del territori i del poblament. El castell existeix en tant que s'utilitza per refugiar i protegir la gent, perquè controla les vies de comunicació i de trànsit, o perquè esdevé un símbol del poder que governa en cada moment davant potencials enemics de fora, però també per mantenir la submissió de la gent autòctona. El castell

és el refugi de les alqueries. Però què són les alqueries?, i quines hi havia? On estaven ubicades?, i com eren? Són preguntes que cal respondre en parlar del castell perquè tenen una relació directa amb la seua ocupació i ús.

d) Conèixer les parts i els espais del castell. Saber les parts en què s'estructura el castell i com es relacionen entre elles permet dissenyar activitats i estratègies didàctiques d'apropament que es desenvolupen allí mateix, de forma contextualitzada (figura 10). Conèixer l'alcassaba, l'albacar amb magatzems i aljubs, o la madina amb les cases, mitjançant un procés d'interrogació constant pot acostar-nos a esbrinar com era el dia a dia del castell, la vida quotidiana dins i fora dels murs de defensa. Com eren els espais de les cases i les activitats que

Figura 10. Visita guiada al Castell Vell a l'any 2017.

es feien, com es replega i conserva l'aigua, quins productes agrícoles s'emmagatzemen i quin és el cicle productiu són alguns dels aspectes a descobrir.

e) Poder interactuar amb els materials del castell i amb les persones des de la interdisciplinarietat. Quelcom pot pensar que al castell només hi ha pedres i murs. Doncs bé, a partir d'estes pedres i estos murs es pot treballar amb àrees de continguts curriculars ben diferents però d'una forma interdisciplinar. A partir de l'anàlisi dels materials es pot treballar:

-La geografia i la geologia: pedres, terres i calç, de quin lloc provenen, com s'extreuen, com és el relleu de la zona, com s'ha format.

-La llengua: com s'anomenen les coses, quin és el significat dels mots, quina ha estat la seua evolució.

-La tecnologia: quines màquines i eines s'utilitzaven, com es transportaven els materials o quins invents es feien servir.

-Les matemàtiques: les mesures utilitzades i els instruments de mesura, quins plànols o els canvis de mesures que no sempre han estat les mateixes.

-L'expressió plàstica i musical: perquè hi ha parets decorades, amb quins materials, quins motius, quina iconografia es feia servir, i a partir d'alguns fragments es

coneixen instruments musicals que apropren un altre bagatge immaterial de músiques, balls i cançons.

-Les ciències experimentals: per a elaborar morters cal mesclar diferents components, quins i en quines proporcions, reaccions químiques i físiques que provoquen canvis d'estat.

-L'arqueologia: amb l'ús de mètodes d'investigació i tècniques d'anàlisi específiques.

-La història: sense dubte l'àrea que engloba totes les altres en tant que recull esdeveniments que se succeeixen tots en un moment o altre del passat. La història que fa presents les persones que donen vida a tot plegat.

I amb les persones podem conèixer oficis, tècniques constructives o sistemes de mesura relacionats amb la construcció i el manteniment del castell; tradicions, llengües i paraules si atenem la denominació de les coses; jocs, menjars, eines del camp i tantes altres qüestions per retrobar.

f) Poder manipular les troballes del castell. Sovint es recuperen nombrosos fragments de materials arqueològics a les excavacions dels castells, majoritàriament són ceràmics (gerres, olles, plats, cassoles, cànters i tota una variada gamma de peces que en formen part de les respectives vaixelles de taula, de cuina o d'emmagatzematge de productes),

però també n'hi ha de metàl·lics o d'altres materials. Objectes tots ells sobre els quals cal tornar a aplicar els principis de la didàctica del patrimoni, on allò important no són les peces sinó el seu context i significat. Només així entendrem el funcionament de les monedes en les diferents societats, coneixerem els menjars i els productes que necessitaven conrear, les activitats de la vida quotidiana o les feines existents entre d'altres.

g) Investigar i fer història sobre el castell. Perquè la investigació històrica i la seua adaptació didàctica permeten dissenyar propostes i estratègies d'ensenyament i aprenentatge de la Història més participatives, transversals i dinàmiques que giren sempre al voltant del patrimoni en totes les seues variables, i que s'aconsegueix treballant tot tipus de fonts històriques, primàries i secundàries. Es tracta que l'alumnat esdevinga historiador o historiadora, que sàpiga afrontar les fonts escrites o interpretar les excavacions arqueològiques, que pugui consultar la historiografia o els materials gràfics i cartogràfics antics, i que conega les noves tecnologies al servei de la recerca. En definitiva, fer que s'introdueixi en el coneixement del mètode científic, que aprengui com es fa la investigació i com es construeix la història.

h) Aconseguir una ciutadania crítica, reflexiva i compromesa. Conèixer el valor

patrimonial que té el castell, com en forma part de la nostra història i del nostre present, resulta essencial per crear consciència i fer una ciutadania més compromesa amb la custòdia i la salvaguarda del seu

llegat cultural a les generacions del futur. L'educació patrimonial és una aposta sòlida, global i compromesa amb este objectiu, i el Castell Vell és un magnífic exponent del patrimoni cultural per treballar-hi.